

Lertøj fra Øm Kloster

Af Anemette Christensen og Rikke Agnete Olsen

1. Indledning

I årene 1975 – 78 gravede Lærestolen i Middelalderarkæologi ved Århus Universitet hver sommer i adskillige uger og med et stort hold studenter på Øm Kloster nær Skanderborg. De omfattende undersøgelser bragte mange fund for dagen, ialt ca. 23000 genstande eller fragmenter, hvoraf keramikken udgør en af de største fundgrupper, som det normalt er tilfældet på lokaliteter med bosættelse af længere varighed.

I reglen tynger de vældige skårmængder bearbejdningen af udgravningsresultaterne. Dette problem havde vi imidlertid søgt at foregribe ved, inden vi gik i gang på Øm Kloster at udforme et registreringskort (fig. 1.), der skulle kunne bruges til beskrivelse af alle arter genstande, men som fik en særlig rubrik til keramikken. Kortet er beskrevet og forklaret i hikuin 3 (1977) i artiklen: Et nyt registreringssystem for middelaldergenstande af Rikke Agnete Olsen, og gennem de fire år udgravningerne varede, stod det sin prøve i felten, hvor det gjorde det muligt for registreringsholdet at følge med udgraverne og katalogisere fundene, efterhånden som de dukkede op af jorden. Ved arbejdets afslutning forelå der således en fuldstændig registrant, og alle genstande var ordnede og nummererede, så det skulle være let at gå til den videre behandling af materialet også for keramikens vedkommende. Det var en betydelig fordel at have registrerings-

kortet på stedet, og denne lille artikel er det første spæde vidnesbyrd om, hvordan det fungerer i bearbejdningsfasen.

Keramikrubrikken (fig. 2.) er opbygget, så skårbeskrivelsen ud over nøjagtige målangivelser, der jo altid må til, i vid udstrækning kan klares ved afkrydsning i en række felter, der angiver egenskaber, som vi fandt vigtige, karakteriserende og desuden umiddelbart erkendelige for enhver også uøvet registrator. Dette hjalp til at gøre beskrivelserne ensartede, men også tilstrækkeligt omfattende til, at de enkelte stykker

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27																							
93	Lærestolen i middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet								Øm Kloster								By								HERRED								28																
94	FUNDSTED								BOOR								TYRNING								29																								
95	NB. H2 -								GENSTAND								Fragment								GRUPPE								FUNDNR								30								
96	RHOND. /								NIVEAU								MATERIALE								TILSTAND								L.								N.								31
97	K E R A M I K								FARVE								FOM								FOTO								d.								diagn.								32
98	LERTØJ								STÆRKE								ANDET								GLASSERET								GLASSERET								ST. MÅL								33
99	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								34
100	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								35
101	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								36
102	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								37
103	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								38
104	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								39
105	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								40
106	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								41
107	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								42
108	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								43
109	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								44
110	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								45
111	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								46
112	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								47
113	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								48
114	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								49
115	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								50
116	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								51
117	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								52
118	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								53
119	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								54
120	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								55
121	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								56
122	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								57
123	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								58
124	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								59
125	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								60
126	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								61
127	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								62
128	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								63
129	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								64
130	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								65
131	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								66
132	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								67
133	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								68
134	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								69
135	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								70
136	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								71
137	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								72
138	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								73
139	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								74
140	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								75
141	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								76
142	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								77
143	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								78
144	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								79
145	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								80
146	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								81
147	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								82
148	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								83
149	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								84
150	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								85
151	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								86
152	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								87
153	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								88
154	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								89
155	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								90
156	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								91
157	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								92
158	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								93
159	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								94
160	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								95
161	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								96
162	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								97
163	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								98
164	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								99
165	GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								GLASSERET								100

Fig. 1. Registreringskortet fra Øm Kloster udgravningen.

K E R A M I K		
☐ LERTØJ	☐ STENTØJ	☐ ANDET
☐ uglaseret	☐ glaseret	
GLASUR FARVE	☐ udv.	☐ indv.
SIDENS FARVE	udv.	indv.
GODS		
☐ fint	☐ mellem	☐ groft
SKÆRV		
☐ rød	☐ grå	☐ brun
☐ hvid	☐ gul	☐ andet
☐ lagdelt	udv.: kerne: indv.:	
OVERFLADE	udv. ☐ ru	☐ glat
	indv. ☐ ru	☐ glat

Fig. 2. Keramikrubriken fra Øm Kloster kortet.

Fig. 3. Både i en af gruberne i Fratergården og i et af lagene udenfor fremkom der kandeskår i rødgods og med stempelornamentik i vandrette bånd som på Roskildekanden. Det er naturligvis ikke sikkert, de hører sammen, men i hvert fald er skårene fra gruben havnet der i 1400-årene. M2 BFM 1 (h. 11,5 cm, b. 8,9 cm, t. 0,7 cm) og M2 EH 100 (h. 4,0 cm, b. 4,9 cm, t. 0,6 cm). Foto: Henrik Wichmann.

kan genkendes og findes i magasinet. Naturligvis kunne rubrikken have været gjort langt mere detaljeret og taget tekniske og stillemæssige forhold i betragtning, men det ville have ført ind i specialstudiet og givet flere fejlmuligheder, fordi det ikke var specialister, der registrerede. Dette undgik vi nu, og kortene er efter vort skøn blevet et pålideligt udgangspunkt for en dyberegående beskæftigelse med materialet. I det følgende skal der peges på en række af de muligheder, det rummer.

Umiddelbart kan man nå et stykke vej blot ved at tælle og gruppere skårene. Porcellæn og fajance fra regnet er der 8665 større og mindre stykker keramik, og langt det meste er lertøj. Kun 176 skår hidrører fra kander eller krukker af stentøj, og det er, uanset hvad man gør for at få et indtryk af antallet af kar, meget

lidt, ikke mindst da materialet dækker et betragteligt areal. På Ring Kloster, ligeledes ved Skanderborg, hvor Lærestolen gravede i begyndelsen af 1970-erne, var der tale om ganske tilsvarende forhold, så der var i hvert fald to velhavende gejstlige institutioner i Midtjylland, som ikke havde dyrt, importeret stentøj på bordet i ret stort omfang. Det har sikkert været lige sådan mange andre steder, gejstlige som verdslige i by og på land, men det vil kommende undersøgelser vise.

79 af de 8489 lertøjsskår er nyere og bevaret som

Fig. 4. Kande fra Aardenburg. Roskilde Museum nr. 261/32 (h. 25 cm).
Foto: Roskilde Museum.

vidnesbyrd om forstyrrelser i lagene, og kun 30 af de resterende 8410 middelalderlige skår kan med større eller mindre sikkerhed erkendes som udenlandske. Af disse hører 16 endda sammen, de er ikke bare ensartede, men de fleste af dem kan sættes sammen til et pænt stort fragment af en kande (fig. 3.) med rød skærv, fint

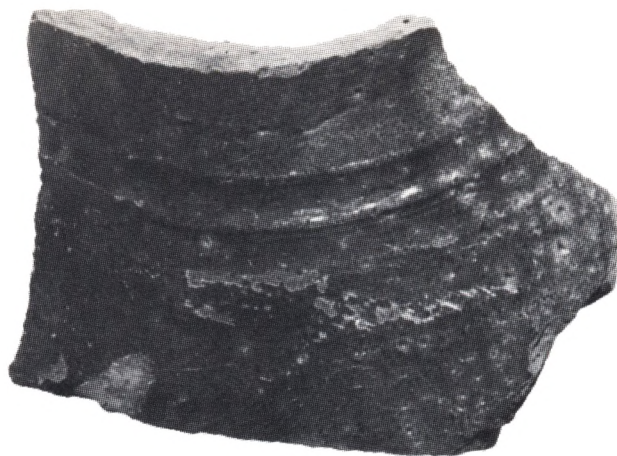

Fig. 5. Sideskår af kande med profileret hals, grøn glasur på ydersiden, grå skærv og rød inderside. Godset mellemfint. M2 EH 25 (h. 7,2 cm, b. 10,3 cm, t. 0,9 cm). Foto: Henrik Wichmann.

gods og grøn glasur over pibellersbegitning på stempelornamentik i vandrette, overlappende bånd ganske som kanden nr. 261/32 i Roskilde museum (fig. 4.) og lige som den sikkert import fra Aardenburg i det sydlige Holland. Flere af de sidste 14 skår har rød skærv og grøn glasur over pibeler, men der er også eksempler på klar eller gul/gullig glasur både på pibeler og direkte på næsten hvid eller gullig skærv med pålagt eller stemplet ornamentik, som det forekommer på nordfransk lertøj.

Den ringe mængde importeret lertøj understreger næsten endnu mere end de få stentøjsskår, at man på bord og i køkken i Øm Kloster fortrinsvis benyttede hjemligt lertøj, der efter dekoration og randprofiler at dømme (fig. 5) sandsynligvis var lokalt fremstillet. Produktionen kan være foregået på det værksted, man har fundet udsmid fra i Illerup, men det er også tæn-

Skærv	Glasur	Dekoration					Skårformer		Låg	Tud	I alt
			Rand	Bund	Side	Hank	Tå				
Rød	Brun	÷	24	21	195	7	22			269	
Rød	Brun	Formet	78	5	115	12	2			212	
Rød	Brun	Formet + andet			6					6	
Rød	Brun	Andet	2	2	17					21	
Rød	Grøn	÷	12	6	80		3			101	
Rød	Grøn	Formet	19	5	62	7				93	
Rød	Grøn	Formet + andet	1		21	1			1	24	
Rød	Grøn	Andet	1	2						3	
Rød	»Anden«	÷	3	5	37					45	
Rød	»Anden«	Formet	7		3	1				11	
Rød	»Anden«	Formet + andet	1		6					7	
Rød	»Anden«	Andet	2		5					7	
Rød	? Glasur	÷	3	1	32	1	1			38	
Rød	? Glasur	Formet	1	1	2					4	
Rød	? Glasur	Formet + andet									
Rød	? Glasur	Andet		1	1					2	
Grå	Brun	÷	2		19					21	
Grå	Brun	Formet	2		11	2				15	
Grå	Brun	Formet + andet									
Grå	Brun	Andet		2						2	
Grå	Grøn	÷	3	3	109	1				116	
Grå	Grøn	Formet	8	8	60	8		1		85	
Grå	Grøn	Formet + andet	1		2					3	
Grå	Grøn	Andet	1		10					11	
Grå	»Anden«	÷	1		3					4	
Grå	»Anden«	Formet			4					4	
Grå	»Anden«	Formet + andet									
Grå	»Anden«	Andet	1							1	
Grå	? Glasur	÷			16					16	
Grå	? Glasur	Formet			1	1				2	
Grå	? Glasur	Formet + andet								3	
Grå	? Glasur	Andet									
Brun	Brun	÷		3	3		2			8	
Brun	Brun	Formet	1	1	8					10	
Brun	Brun	Formet + andet									
Brun	Brun	Andet									
Brun	Grøn	÷	3	1	14					18	
Brun	Grøn	Formet	3		20					23	
Brun	Grøn	Formet + andet			3					3	
Brun	Grøn	Andet			2					2	

Fig. 6. Skema.

Skemaet fortsættes næste side

Skærv	Glasur	Dekoration	Skårformer						Tud	ialt
			Rand	Bund	Side	Hank	Tå	Låg		
Brun	»Anden«	÷								
Brun	»Anden«	Formet			1					1
Brun	»Anden«	Formet + andet								
Brun	»Anden«	Andet			1					1
Brun	? Glasur	÷	1		4					5
Brun	? Glasur	Formet	2		4					6
Brun	? Glasur	Formet + andet								
Brun	? Glasur	Andet								
»Anden«	Brun	÷		5	76		1			82
»Anden«	Brun	Formet	19	3	35	3				60
»Anden«	Brun	Formet + andet			1					1
»Anden«	Brun	Andet	1		8	1				10
»Anden«	Grøn	÷	3	3	137	1	2			146
»Anden«	Grøn	Formet	34	26	129	17				206
»Anden«	Grøn	Formet + andet			10	1				11
»Anden«	Grøn	Andet	1		35					36
»Anden«	»Anden«	÷	12	10	32					54
»Anden«	»Anden«	Formet	2		8					10
»Anden«	»Anden«	Formet + andet								
»Anden«	»Andert«	Andet			3					3
»Anden«	? Glasur	÷	1	1	9					11
»Anden«	? Glasur	Formet		1	7	1				9
»Anden«	? Glasur	Formet + andet								
»Anden«	? Glasur	Andet								
Rød	Uglaseret	÷	16	9	194	5	5			229
Rød	Uglaseret	Formet	18	8	53	1	4			84
Rød	Uglaseret	Formet + andet								
Rød	Uglaseret	Andet	1	1	12					14
Grå	Uglaseret	÷	97	53	1574	13	30	2		1769
Grå	Uglaseret	Formet	114	26	428	37	1	1		607
Grå	Uglaseret	Formet + andet	38	2	63	2				105
Grå	Uglaseret	Andet	40	5	456	2	2			505
Brun	Uglaseret	÷	44	24	673	5	11			757
Brun	Uglaseret	Formet	71	7	208	8	1	1		296
Brun	Uglaseret	Formet + andet	27		25	3				55
Brun	Uglaseret	Andet	15	3	307	1				326
»Anden«	Uglaseret	÷	37	35	939	13	7	1		1032
»Anden«	Uglaseret	Formet	62	28	380	24		1		495
»Anden«	Uglaseret	Formet + andet	11		9	2				22
»Anden«	Uglaseret	Andet	7	3	264	1				275
			853	317	6956	182	93	7	1	8410

keligt, at munkene i Øm havde deres eget værksted i bekvem nærhed af klosteret. Det har vi blot ikke fundet endnu.

På skemaet figur 6 er lertøjsskårene med udgangspunkt i registreringskortets keramikrubrik delt op efter skærvens farve i glaseret eller uglaseret kombineret med eventuel dekoration og desuden sorteret efter skårform: rand, bund, side etc. så man umiddelbart får et hovedindtryk af fordelingen. Hank dækker også øre og stjert. Med »anden« skærv menes alt andet end rød, grå eller brun, det kan f.eks. være kombinationer af disse farver, der viser sig i lagdelt eller flammet skærv. »Anden« glasur er andre farver end grøn og brun, det kan også være kombinationer af disse to farver. »?« glasur betyder, at farven ikke kan erkendes, f.eks. på grund af forvitring. »Formet« dekoration er alt, der med hænder eller redskab er udført på selve karret, f.eks. vulster, furer, bølgelinier, indprikninger og fingerindtryk. »Anden« dekoration er påført eller pålagt, d.v.s. glitning, begitning, bemaling, men også pålagte lister og hindbærknopper,

Til denne foreløbige præsentation af materialet har vi ikke haft hvert enkelt skår i hænde igen, men ladet os nøje med stikprøver i interessante eller tvivlsomme tilfælde. Dette har ikke forrykket vort indtryk fra sorteringen af kortene, men ved den endelige behandling må man naturligvis gå alt nøje igennem.

2. Uglaseret lertøj

Af skemaet (fig. 6) kan man se, at der er mange flere uglaserede end glaserede skår, 6571 mod kun 1918. Navnlig er der mange udekorerede sideskår både med grå, brun, rød eller »anden« skærv, men i øvrigt vidner store forskelle i godskvalitet, vægtykkelse og dekoration om mange forskellige kartyper. Der er således rester af både store, fladbundede fade med ret høje

sider og bredt udtrukne rande, rundbundede potter uden ben eller med tær/ben i forskellige højder. Der er skår af potter med flad bund, ret små skåle og kander med eller uden ornamentik på hanken og fingerindtryk langs fodranden. Godset kan være vældig groft, men også meget fint og til tider så tyndvægget og hårdt brændt, at det næsten er klingert at slå på.

Dekorationerne på de uglaserede skår er dels udført med hænderne, dels med et redskab, en pind af træ eller ben, og det vil sige, at der er tale om furer og vulster, bølgelinier, indprikninger, pressede tappe og som nævnt fingerindtryk. Pålagt ornamentik forekommer ikke, men der er enkelte skår med stemplet dekoration og mange tilfælde af glitning (fig. 7), hyppigt i mønster.

Mange skår har en tydeligt brun skærv til forskel fra »grå« og »rød«, og de har ofte sorte overflader. Forskellen mellem skærv og sider kan give lagdelt skærv,

Fig. 7. Det halve af en flad skål med rundet bund, partielt glittet gråsort til brun yderside, brun skærv og mellemfint gods. Den anden halvdel sad i en balk i sydfløjens korsgangs fundamentsgrøft. M2 DBO 29 (h. 12,5 cm, diam. 26,0 cm, t. 0,7 cm). Foto: A.C. 1982

så hvis man vil studere gruppen »brun skærv«, må man også se efter i »anden skærv«. Det er ligeledes nødvendigt, hvis man undersøger »rød skærv«, idet mange skår med røde eller rødlig overflader har flammet eller lagdelt skærv med grå kerne, og det er i øvrigt ofte vanskeligt at afgøre, om de er ægte uglaserede eller måske del af et partielt glaseret kar. Det har i så fald sikkert tit været en kande; der er nemlig både bundskår og hankefragmenter imellem. Andre lignende skår, ben, stjerner og hanke eller ører, kan stamme fra glaserede potter.

Materialet er så stort, at et nøjere studium af sammenhængen mellem godsets kvalitet, skærvens farve i forhold til overfladerne, dekorationen og karformen måske kan føre til større forståelse af det middelalderlige uglaserede lertøj. Derfor vil det være væsentligt at komme ind på disse forhold i næste fase af arbejdet med Øm Klosters keramik.

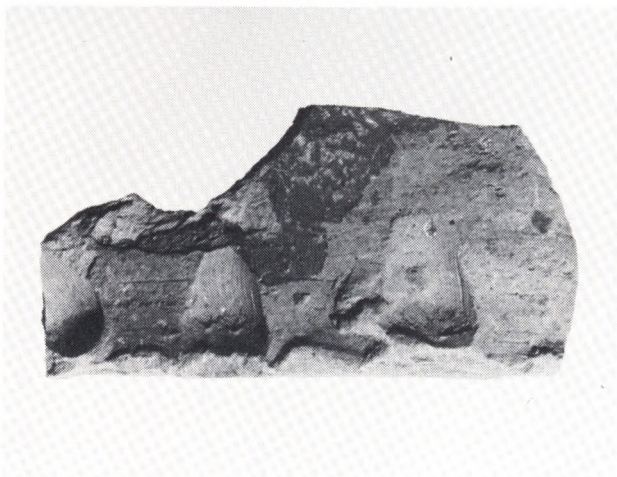
3. Glaseret lertøj

De allerfleste glaserede skår er grønne eller brune, i alt 1648 stk., og der er nogenlunde lige mange af hver, nemlig 881 grønne og 767 brune. Glasurerne fremtræder i forskellige farvetoner og er af forskellig karakter lige fra ganske tynd, næsten turkis eller oliven til fed, dækkende, dybt flaskegrøn, undertiden næsten sort, på den ene side og fra tynd, klar »brun« – fordi den er på rødt gods – til en tyk, dækkende, metallisk, dybbrun, til tider næsten violet glasur på den anden side. Godset er i reglen fint eller mellemfint, og skærven går i farve fra gråt over brunt til rødt i forskellige nuancer, somme tider helt teglstensrødt. Det er f.eks. altid tilfældet under den fede, metalliske, brunviolet glasur, og der er i det hele taget en sammenhæng mellem skærven og glasurens farve. De fleste glaserede skår har ganske vist rød eller lagdelt/flammet skærv, men

Fig. 8. Bundskår af kande med skråtstillede fingerindtryk langs fodranden, mørk grøn glasur på ydersiden og lagdelt skærv med grå kerne. Godset mellemfint. M2 EH 96 (h. 4,2 cm, b. 8,1 cm, t. 0,9 cm, bund st. mål 8,2 cm × 3,9 cm). Foto: Henrik Wichmann.

Fig. 9. Bundskår af kande i rødt, fint gods med lodretstillede fingerindtryk langs fodranden og partiel, fed, brun glasur. M2 EH 24 (h. 4,5 cm, b. 8,9 cm, t. 1,3 cm, bund st. mål 8,8 cm × 3,9 cm). Foto: Henrik Wichmann.

der er betydeligt flere grønglaserede med grå skærv – 215 – end brunglaserede – nemlig kun 38 – og selv om tallene er lovligt små til statistisk brug, er det værd at bemærke, at nogen lignende gælder ved brun skærv. Her er der 46 med grøn glasur og 18 med brun. Under fed, dækkende, grøn glasur (fig. 8), ses ofte en lagdelt skærv, der er grå under glasuren og har rød kerne eller

er rød mod den uglaserede side. Der er efterhånden næppe tvivl om, at den metalliske brune glasur på fint, teglrødt gods (fig. 9), hører hjemme i 1400-tallet,

Fig. 10. Pæreformede kuglepotter med firesidet mundingsrand. M2 EE 9 (h. 17,1 cm – 17,6 cm, munding st. mål 13,1 cm × 12,2 cm, bug diam. 15,3 cm – 15,2 cm). Foto: P. Dehlholm.

f.eks. i Ribe er der også eksempler på det, og til næste trin af arbejdet med keramikken fra Øm Kloster hører også en nøje kortlægning af forholdet mellem glasur og skærv og karform. Det må være vejen til større viden om fremstillingsprocesser og bedre mulighed for at datere det glaserede lertøj. Den nævnte metalliske brune glasur på fint rødt gods fandtes på Øm især på pander og potter med hank eller stjert og vist endda navnlig kander, som man jo særligt gerne vil have placeret i tid.

4. 1400-tallet

Afgørende for materialets betydning er imidlertid mulighederne for at datere det udfra de forskellige lag i udgravningen og andre fund i dem. Som helhed er der tale om et 1400-tals milieu, således som det beskrives af Olaf Olsen i *Convivium* (1979) i artiklen: Krønike og udgravning og Ole Schiørring i *Skalk* (1980) i artiklen: Bed og arbejde. I mange lag har der imidlertid været forstyrrelser, så ikke bare nyere, men også ældre genstande er blevet rodet sammen med de senmiddelalderlige fund. Dette skaber naturligvis problemer ikke mindst for keramikens vedkommende, fordi det er vanskeligt at skille det kun lidt ældre ud fra 1400-tals skårene. Derfor må vi nu allerførst finde de sikrest daterede skår frem og på baggrund af dem vurdere resten.

Noget har vi allerede, som foruden at være veldateret også er velbevaret og indtil videre enestående. Det er et par nærmest pæreformede kuglepoter (fig. 10), med firsidet mundingsrand, som indvendig er prydet med fire symmetrisk anbragte stempelmærker (fig. 11). Skærven er brunlig, siderne gråbrune, godset groft og meget blødt brændt, så der er ikke tale om kakelpotter. Der er givetvis rester af flere af den slags potter mellem de grå og de brune skår, mange gem-

mer sig sikkert i bunkerne af ukarakteristiske sideskår, men nogle er allerede fundet blandt formodede kakelfragmenter eller kandetude, hvor de var havnet i første omgang, fordi de er stumper af den flade rand med lidt af »hjørnet«. Skårene kommer fra mange forskellige lag, men de to hele potter og betydelige rester af i hvert fald endnu en er fundet i en klart 1400-tals nedgravning i fratergården, så vi har i dem både lært en ny type potte at kende og i de karakteristiske, stempelprydede rande fået et hjælpemiddel til placering af andre fund. Måske bliver der efterhånden fundet parallelle andre steder i landet, i heldigste fald under omstændigheder, der afslører, om den firsidede rand er brugsbestemt.

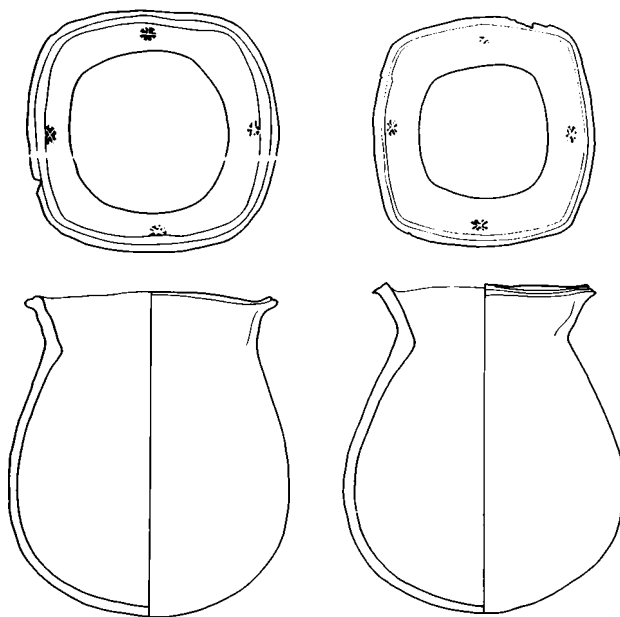

Fig. 11. Stempelmærke på randen af kuglepote med firsidet mundingsrand. Tegning: Jens Kirkeby.

Indtil videre er det vigtigste 1400-tals fund i lertøjet på Øm Kloster imidlertid den glaserede kande (fig. 12-15). Så stor en del af det glaserede materiale er rand-, bund- eller hankeskår fra kander, at man alene på grund af mængden må tro, at nogle af dem hører hjemme i klosterets sidste halvandet hundrede år, og

Fig. 12. Tre forskellige udgaver af randskår af kander med rest af båndformet, profileret hank.

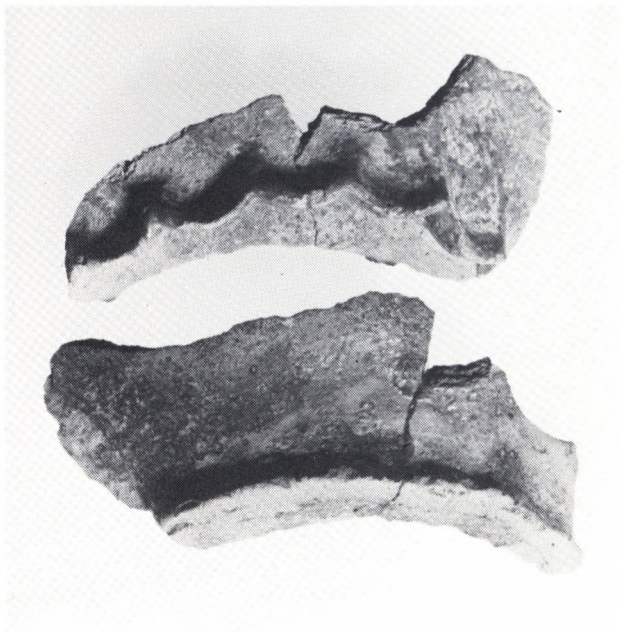
1. Skåret har sine steder lagdelt skærv med grå kerne. grå inderside og rød yderside. Ru på begge sider. M2 BU 10 (h. 5,9 cm, b. 8,2 cm, t. 1,0 cm, hank l. 4,9 cm, b. 3,6 cm, t. 2,0 cm).
2. Lyst, rødt, mellemfint gods, lagdelt skærv med grå kerne. M2 EH 226 (h. 3,4 cm, b. 4,7 cm, t. 0,8 cm, hank l. 5,5 cm, b. 3,4 cm, t. 1,6 cm).
3. Lyst rødligt, fint gods, gullige sider og partiel gul glasur. Udvendig desuden rød, uglaseret plet. Fremkom i en af gravene. M2 GBY 2 (h. 4,2 cm, b. 6,3 cm, t. 0,6 cm, hank l. 3,5 cm, b. 3,4 cm, t. 1,4 cm).

Foto: Henrik Wichmann.

heldigvis er adskillige da også fundet i møntdaterede lag. Dette er så meget desto mere heldigt, som det ofte er fragmenter, man ellers uden tøven ville henføre til 1300-tallet. Det kan f.eks. være fladtrykte, båndformede hanker med grøn eller brun glasur på oversiden, hvor der også er en eller flere furer, eller det kan være bundskår med skråtstillede fingerindtryk langs fodranden og grøn eller brun glasur, der er mere eller mindre dækkende. Der er nok i det hele taget tale om, at både former og fremstillingsmetoder fra en tidligere

Fig. 13. To bundskår med grøn til brun glasur, mellemfint gods og rød skærv, som dog er lagdelt ved bunden, hvor skåret er tykke. M2 AG 183 har fodranden trukket ud til en bølget standkant med lodrette fingerindtryk. (h. 4,4 cm, b. 10,2 cm, t. 0,7 cm, bund st. mål 9,3 cm × 2,4 cm). M2 BU 28 har flad bund med næsten umærkelige skråtstillede fingerindtryk. (h. 4,0 cm, b. 11,5 cm, t. 1,1 cm, bund st. mål 9,2 cm × 1,8 cm). Foto: Henrik Wichmann.

tid lever videre ind i 1400-tallet, hvor man så på et eller andet tidspunkt begynder at glaserer og brænde, så man får den klart røde skærv og den metalliske glasur og efterhånden også ændrede former.

Men kanden beholdt man, både i uglaseret og glaseret udgave. I Øm Kloster var dette nyttige stykke husgeråd at finde i køkken, bryggers og refektorium, den var nødvendig i hospitalet, og man går næppe for vidt ved også at forestille sig den i cellen, varmestuen og på biblioteket – med valle eller tyndt øl naturligvis. Hverken stentøj, metal- eller trækander overtog lerkandens rolle i Øm, og det var sikkert lige sådan mange andre steder. Det ville i grunden også have været mærkeligt, for materielt set sker der ikke sådanne ændringer i senmiddelalderen, at der er grund til at fore-

Fig. 14. Sideskår af kande med rød til lagdelt skærv på det tykkeste sted med grå kerne, mellemfint godt. På ydersiden brun glasur og pålagte lodrette rækker af skælornamentik med mørk brunsort glasur. Siden er udvendigt profileret. M2 MA 20 (h. 5,2 cm, b. 5,7 cm, t. 1,0 cm). Foto: Henrik Wichmann.

stille sig, at lerkanden skulle forsvinde – faktisk har vi den jo endnu. Selv om idealet måske blev en fornem stentøjskande eller en endnu finere af metal, ville lertøjskanden i mange tilfælde være en nødvendig og lige så nyttig erstatning og dertil betydeligt billigere. Det er slet ikke så længe siden, men endnu diskuterede eksistensen af hjemligt lertøj i 1400-tallet, i de senere år har man især tvivlet på kanden, men i Lund har man haft den længe, og den er givetvis at finde mange andre steder, blot man er opmærksom på dens eksistens.

Fig. 15. Skår af kande med rand og tud, såkaldt brotud. Rødt, mellemfint gods og udvendigt sikkert oprindelig brun men nu forvitret glasur og lodrette, pålagte bånd af skælornamentik, der oprindeligt nok var grønne. M2 CB 291 (h. 7,5 cm, b. 7,4 cm, t. 0,8 cm). Foto: Henrik Wichmann.

Søger man lerkander i samtidens billedverden, f.eks. kalkmalerierne (fig. 16-18), kommer man ganske vist i mange tilfælde til kort, idet man støder på umiskendelige metalkander. Det hænger nok for en del sammen med, at malerne benyttede udenlandske forlæg, men skyldes også, at billederne ofte viser fornemme milieuer. Selv om der her og der optræder tydelige lerkander, er det ikke til at afgøre, om de er glaserede, men der er ikke tvivl om, at kanden af lertøj

Fig. 16. Kalkmaleri. Lazarus og den rige mands måltid i Faneffjord kirke på Møn. Billedet er fra ca. 1480, og det kan være svært at afgøre, om begge kanderne er af lertøj. Det er et almindeligt problem, når det gælder billedmaterialet. Foto: Niels M. Saxtorph.

Fig. 17. Kalkmaleri. Besøgelsen i Gislev kirke på Østfyn ca. 1520. Bag Maria en prydbuket i vase. Havde det skullet være en kande, havde maleren nok tegnet hanken med. Nogle af de mange skår, man graver op af jorden, stammer måske fra andre genstandskategorier, end dem man almindeligvis henfører dem til. Foto: Niels M. Saxtorph.

var et fast begreb for tidens malere og dermed også var til i virkeligheden.

Det står imidlertid endnu tilbage at bestemme dens udformning i den senere middelalder og ud over denne vigtige arbejdsopgave og de andre muligheder for øget viden, der er antydnet her i artiklen, rummer keramikken fra Øm Kloster mange flere oplysninger om hverdagens og festens kar. Dem ser vi frem til at afsløre ved kommende lejlighed.

Fig. 18. Kalkmaleri. Kanden mellem våbenskjoldene i Skive gl. kirke er som de andre billeder på hvælv og buer fra 1522. Her kan der ikke være tvivl om, at det er en lertøjskande, vi har for os. Foto: Niels M. Saxtorph.

Noter

De typer keramik, der omtales i artiklen, kan findes i de eksisterende publikationer om middelalderlig keramik – for eksempel: DANSK MIDDELALDERLIGT LERTØJ 1050 – 1550. Mogens

Bencard og Else Roesdahl. Jysk Arkæologisk Selskabs Håndbøger I, 1972.

KERAMIK 1000 – 1600 i SVENSKA FYND Claes Wahlöö Archaologia Lundensia VI, 1976.